

Kritika modernosti i vizija globalnog poretka Carla Schmitta

Begović, Lora

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:849088>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Lora Begović

**KRITIKA MODERNOSTI I VIZIJA GLOBALNOG PORETKA
CARLA SCHMITTA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij politologije

**KRITIKA MODERNOSTI I VIZIJA GLOBALNOG PORETKA
CARLA SCHMITTA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv.prof.dr.sc. Hrvoje Cvijanović

Studentica: Lora Begović

Zagreb

Rujan, 2021. godine

Izjavljujem da sam diplomski rad *Kritika modernosti i vizija globalnog poretka Carla Schmitta*, koji sam predala na ocjenu mentoru izv.prof.dr.sc. Hrvoju Cvijanoviću, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Lora Begović

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. ŽIVOT I METODOLOGIJA POLITIČKO-PRAVNOG MIŠLJENJA CARLA SCHMITTA.....	1
3. KRITIKA MODERNOSTI CARLA SCHMITTA.....	5
4. VIZIJA GLOBALNOG PORETKA CARLA SCHMITTA	19
5. ZAKLJUČAK.....	29
LITERATURA	32

1. UVOD

Politički i pravni teoretičar Carl Schmitt je istaknuti mislilac dvadesetog stoljeća. Njegov opus obuhvaća teme iz sfera politike, prava i kulture, pri čemu Schmitt nastoji ponuditi konzervativnu kritiku koncepata modernosti koje smatra prijetnjama stabilnosti i opstojnosti političkog i društvenog poretka. Upravo Schmittovo viđenje problema modernosti jest tema ovog diplomskog rada. Cilj mi je povezati njegovo shvaćanje modernosti s njegovom vizijom globalnog poretka te time dobiti jasniji pregled šireg dijela Schmittove pravne i političke teorije. Teza koju ću kroz rad pokušati dokazati jest da je Schmittov stav spram modernosti korisna prizma za promatranje suvremenih političkih i društvenih problema.

Rad se sastoji od tri cjeline. U prvoj, uvodnoj cjelini ukratko ću prikazati život i karijeru Carla Schmitta kako bih prostorno i vremenski kontekstualizirala nastanak njegove kritike modernosti i vizije globalnog poretka. U istom dijelu ću tematizirati i Schmittovu metodologiju. Nakon toga, drugi dio rada bavi se pojedinim aspektima njegove kritike modernosti, osnovnim problemima koje Schmitt primjećuje kod modernosti, ali i koji potencijalni odgovor na njih predlaže. To je povezano s trećim dijelom rada u kojem izlažem Schmittov pregled povijesnog razvoja međunarodnog prava te njegovo shvaćanje globalnog poretka. Diplomski rad završavam zaključkom o povezanosti Schmittove kritike modernosti s kretanjima na globalnoj političkoj sceni.

2. ŽIVOT I METODOLOGIJA POLITIČKO-PRAVNOG MIŠLJENJA CARLA SCHMITTA

Za razumijevanje Schmittovog odnosa spram modernosti, najprije je potrebno promotriti povijesni kontekst u kojem Schmitt djeluje. Prvi dio ovog poglavlja ukratko će prikazati okolnosti Schmittovog pisanja kako bi njegova skeptičnost prema modernosti bila kontekstualizirana i time razumljivija. Drugi dio poglavlja bavi se metodologijom Schmittovog političko-pravnog mišljenja, tj. nastoje se prepoznati poveznice između Schmittovih djela koje bi njegovu teoriju učinile koherentnim sustavom ideja i koncepata.

Carl Schmitt je bio konzervativni njemački pravni, ustavni i politički teoretičar. Rođen 1888. godine, početak njegove karijere kao akademskog pravnika obilježile su posljednje godine monarhije Vilima II. Hohenzollerna. Carevom abdikacijom 1918. godine, nastupa

vrijeme Weimarske republike tijekom koje Schmitt piše svoja najutjecajnije djela: *Diktatura*, *Politička romantika*, *Politička teologija*, *Pojam političkoga*, kao i brojne druge spise.

Iako isprva nesklon Nationalsocijalističkoj njemačkoj radničkoj stranci, stupanjem Adolfa Hitlera na mjesto njemačkog kancelara 1933. godine, Schmitt će postati jedan od istaknutih pristaša nacističke ideologije. U sljedeće tri godine, on će napisati čak četrdeset i sedam članaka koji će nastojati promovirati i legitimirati nacistički režim (Meierhenrich i Simons, 2016: 8). No, već 1936. godine, Schmitt će biti marginaliziran unutar pokreta kojemu je davao strastvenu potporu. Naime, stranački kolege smatrat će ga pukim oportunistom te će, zbog unutarstranačkih tenzija i natjecanja, Schmittova karijera unutar nacionalsocijalističkog pokreta doseći svoj brzi kraj. Ipak, kontroverzna reputacija krunskog pravnika nacističke stranke neće ga napustiti (Vinx, 2019).

Završetkom Drugog svjetskog rata, Schmitt je ostriciziran iz akademske zajednice zbog predratne bliskosti s nacističkim režimom, no on nastavlja svoje pisanje i biva utjecajnom figurom među njemačkim konzervativcima sve do svoje smrti 1985. godine (Vinx, 2019).

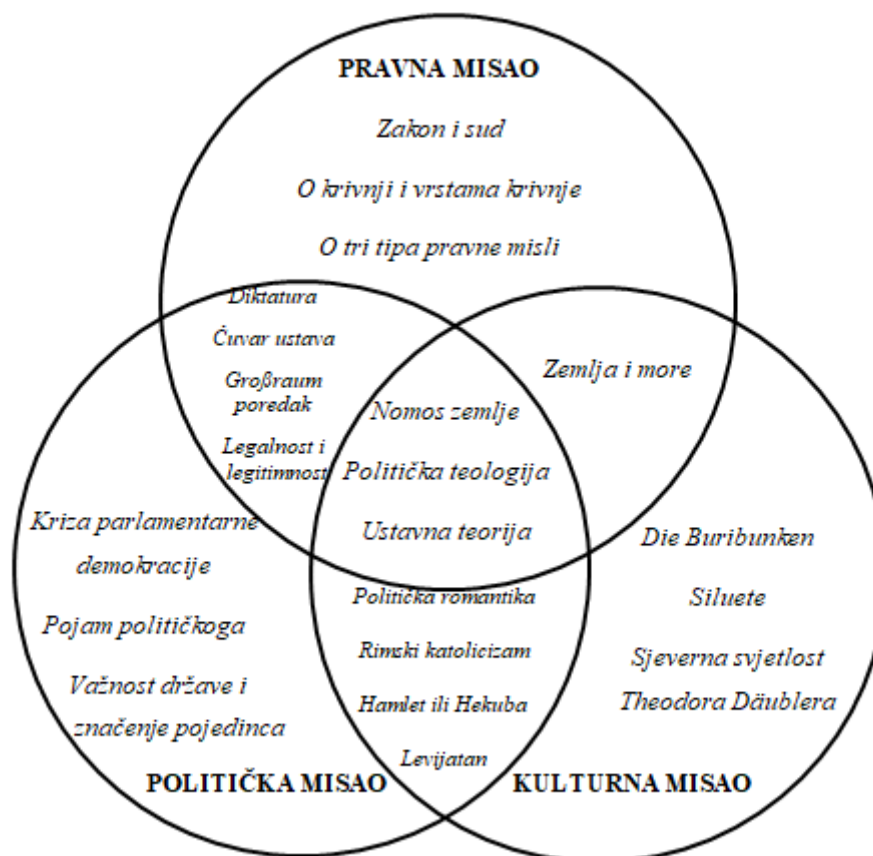
Schmittova krajnje kontroverzna karijera neko je vrijeme bila van fokusa akademske zajednice, no na prijelazu u dvadeset i prvo stoljeće dobiva novu relevantnost i to na pomalo neočekivane načine. Vrijednost njegovih teorijskih koncepata ponovno su otkrili autori koji dolaze s čitavog spektra političkih afiniteta – vrijedi primjerice spomenuti Chantal Mouffe i Giorgija Agambena, čime je Schmittova politička teorija dobila novu relevantnost i čitav nov život u suvremenosti (Vinx, 2019).

Činjenica da je Schmitt u svom životu svjedočio izmjeni čak četiri politička poretka – monarhija Vilima II., Weimarska republika, nacistički Reich, konsolidirana demokracija Savezne Republike Njemačke – znatno je utjecala na njegov teorijski opus. Motiv koji se provlači kao vodeći princip kroz čitavo Schmittovo pisanje jest ideja reda, tj. stabilnog i trajnog poretka. Suočen s vremenima velikih društvenih transformacija, Schmitt je nastojao naglasiti vrijednost konkretnog, lokaliziranog reda i njegove orijentacije naspram apstraktnih načela koje je smatrao da su u središtu drugih političkih ideologija, primarno liberalizma i socijalizma do čije prevlasti dolazi u modernosti (Meierhenrich i Simons, 2016: 3-6, 13).

Meierhenrich i Simons nastojali su shematski prikazati svu širinu Schmittovog opusa te su ukazali na tri različite domene: političku, pravnu i kulturnu, koje se isprepliću u njegovom pisanju. U svakoj od navedenih sfera, Schmitt nastoji oformiti teorijske koncepte koji bi

služili kao svojevrsna konzervativna obrana od modernosti, a koju Schmitt smatra problematičnom za suvremeno društvo zbog rušenja tradicije, duhovnosti i povijesne i političke konkretnosti (Meierhenrich i Simons, 2016: 6-13).

Uzme li se svaka od spomenutih domena zasebno, tada se može reći kako na političkom polju Schmitt kritizira liberalizam i socijalizam, na pravnom polju pozitivizam i normativizam, a na kulturnom modernost u širem značenju (Meierhenrich i Simons, 2016: 4, 20). U ovom diplomskom radu, u poglavlju o kritici modernosti uvrštene su sve ove domene, s obzirom na to da Schmitt u razvoju modernosti vidi i trijumf liberalnih i pravno-pozitivističkih načela, tj. modernost se tretira kao politički, pravni i kulturni fenomen u kojem Schmitt općenito pronalazi problematične točke koje se međusobno nadovezuju. Prikaz 1.1. preuzet je od Meierhenrich i Simons jer pojednostavljeno prikazuje glavni dio Schmittovog stvaralaštva prema osnovnoj tematici:

Prikaz 1.1. Schmittov opus prema osnovnoj temi (Meierhenrich i Simons, 2016: 53).

Ovime se ipak ne prikazuje stvarna širina Schmittove misli te čitatelja može zavarati prividna jasna podijeljenost Schmittova pisanja – dio Schmittove metodologije jest upravo to da se koncepti iz svake od pojedinih domena šire van granica svoje teme i spajaju u druge domene. Primjerice, Schmittovu pravnu teoriju ne može se razumjeti ako se ne obuhvati njezin odnos spram političkoga, a političko i pravno opet postoje u svom odnosu s kulturnim. Neovisno o ovim nedostacima tripartitnog shematskog prikaza, on nam svejedno može pomoći u lakšoj konceptualizaciji čitave Schmittove misli (Meierhenrich i Simons, 2016: 51).

Dodatna karakteristika Schmittove metodologije jesu binarni koncepti kao sastavni dio njegovog kulturnog, pravnog i političkog mišljenja. Neke od najpoznatijih su opreka između apstraktnosti i konkretnosti, aktivnosti i pasivnosti, organskog i mehanicističkog, normativnog i decizionističkog, pravila i iznimke, pa čak i stabilnog poretka i kaosa. Ovdje je važno primijetiti kako se Schmitt, iako kritičan prema modernosti, oslanja na binarne koncepte karakteristične za modernističko mišljenje. Nezaobilazan primjer je suprotstavljanje građanskog društva prirodnom stanju kod Hobbesa, Lockeja i Rousseaua. Kao što će sljedeća dva poglavlja rada prikazati, ovo nije jedini aspekt u kojem sam Schmitt misli i piše na način koji sasvim odgovara duhu modernosti.

Uvođenjem binarnosti Schmitt ukazuje na to da se svaki od tih fenomena može lakše razumjeti kada se koncipira naspram svoje suprotnosti. Primjerice, normalno stanje mora uključivati neku svijest o izvanrednom stanju, političko je ono što donosi odluke o nepolitičkome. Koliko god se Schmitt nastojao ograditi od apstraktnosti koje pripisuje normativizmu i utopijskim tendencijama liberalizma i socijalizma, ovako opisane binarnosti i same imaju dozu apstraktnog u sebi i ne ukazuju sasvim precizno na konkretnosti neke političke situacije – tu prazninu Schmitt nastoji popuniti ulogom političke decizije kako bi se približio političkom realizmu, u svakom slučaju daleko više nego ideologije koje Schmitt kritizira (Meierhenrich i Simons, 2016: 18, 54-55).

Važna prekretnica koja se događa u Schmittovom pisanju je promjena tematike do koje dolazi u periodu netom prije i tijekom Drugog svjetskog rata. U ovom razdoblju, koje se poklapa s njegovim napuštanjem nacionalsocijalističkog pokreta, Schmitt će iza sebe ostaviti ustavno pravo, teoriju države, ideje o unutarnjem poretku, legalnosti i legitimnosti, a primarni fokus postat će mu međunarodno pravo i međunarodni poredak. Ipak, ovakav zaokret ne ugrožava povezanost Schmittovog pisanja te će njegove rane kritike modernosti, sa svojim

pratećim ideologijama liberalizma i normativizma, biti moguće prepoznati i u njegovom kasnijem pisanju prema posljedicama koje mogu imati za međunarodni poredak.

3. KRITIKA MODERNOSTI CARLA SCHMITTA

Za razumijevanje Schmittovog stava prema modernosti, važno je najprije definirati samu modernost. Ne postoji konsenzus oko točnog početka razdoblja modernosti, no kada Carl Schmitt kritizira ideje modernosti o kojima će ovdje biti riječ, on se referira na osamnaesto stoljeće kao ishodište svoje kritike. Među osnovnim karakteristikama modernosti razumijeva se da je to razdoblje obilježeno modernim načinom ratovanja (razvoj i korištenje modernih tehnologija zračnog, pomorskog i kopnenog ratovanja), no još važnije, modernost se također povezuje s individualizmom i subjektivnošću, znanstvenošću (ili znanstvenim pozitivizmom) i racionalizacijom, sekularizacijom, birokratizacijom, urbanizacijom, uspostavom nacionalnih država te ubrzanjem komunikacijskih kanala i financijskih razmjena. Dakle, modernost obuhvaća brojne sfere: političku, društvenu, ekonomsku, tehnološku, kulturološku. Ono što povezuje moderniste jest shvaćanje vlastitog društva kao naprednog spram prošlog stadija razvoja (Snyder, 2016).

Pojam modernosti imao je brojne interpretacije, pristaše i kritičare kroz svoju povijest. Tako je francuski sociolog Alain Touraine u svojoj knjizi *Kritika modernosti* iz 1992. godine, pregledno sumirao razvoj modernosti, kao i rastuće skeptičnosti i kritika modernih ideja:

Modernost je antitradicija, ona ruši konvencije, običaje i vjerovanja, ona napušta partikularizme zbog univerzalnog i zamjenjuje stanje prirode za razdoblje uma. Liberali i marksisti gajili su jednako povjerenje u rad uma i sve svoje napade usmjerili su na ono što su vidjeli kao prepreke modernizaciji, koje su jedni vidjeli u osobnom profitu a drugi u samovoljnoj vlasti i opasnostima od protekcionizma. Najočitija slika modernosti danas je slika praznine, fluidne ekonomije, vlasti bez jednog središta, društva utemeljenog na trgovini više nego na proizvodnji. Slika modernog društva je, jednom riječju, slika društva bez aktera (Touraine, 2007: 167).

Navedeni citat približava nas stavu kakav je Carl Schmitt imao prema modernosti. Štoviše, ovdje se precizno spominju glavne mete Schmittove kritike: liberali i marksisti, te se prikazuju kao svojevrsni nositelji samog fenomena modernosti. Ipak, Touraine u konačnici ima optimističniji pogled na modernost od Schmitta jer smatra da je u svom izvornom obliku modernost koristan način razvoja, no neke njezine komponente su zanemarene ili iskvarene te ih je potrebno obnoviti da bi modernost i dalje imala smisla, tj. da bi se nastavio pozitivan i

koristan napredak čovječanstva. Preciznije, Touraine smatra da se funkcionalna modernost sastoji od dva usporedna procesa: racionalizacije i subjektivacije. Razdvajanjem ta dva procesa dolazi do neželjenih društvenih posljedica te je razumljivo zašto neki teoretičari postaju skeptični u vezi čitave modernosti (Touraine, 2007: 168-169). U tom trenutku se razmišljanja Tourainea i Schmitta razilaze, no Touraineova podjela modernosti na racionalizaciju i subjektivaciju može biti korisna za sumiranje i razumijevanje Schmittove kritike. Naime, kao što će daljnji tekst pokazati, Schmitt ima problem s oba ova procesa.

Kada je riječ o racionalizaciji, Schmitt kritizira ekonomsko-tehničku racionalizaciju koja postaje središnja domena europskog mišljenja u devetnaestom stoljeću, kako Schmitt izlaže u svom eseju *Doba neutralizacija i depolitizacija* iz 1929. godine. U navedenom djelu, Schmitt prepoznaje tri sekularne etape europskog mišljenja koje su prethodile, ali time i dovele do četvrtog, ekonomskog stadija. Europski intelektualci šesnaestog stoljeća tako su bili primarno teolozi i svećenici koji su čitavu svoju misao organizirali oko teoloških koncepata. No, s obzirom da su teološke rasprave dovele do žestokih sukoba i vjerskih ratova, intelektualci sedamnaestog stoljeća nastojali su pronaći domenu koja bi nadišla ove sukobe, tj. Schmittovim rječnikom – koja bi neutralizirala domenu javnog mišljenja. Tako su teološke rasprave zamijenjene metafizičkim raspravama o prirodi čovjeka. Zanimljivo je kako ovaj period Schmitt hvali nazivajući ga herojskim dobom zapadnjačkog racionalizma zbog postignuća na područjima metafizike i znanosti. U tome je vidljivo da Schmitt nema jednoznačno određen pojam racionalizacije, tj. da on sam prepoznaje kako su se koncepti poput napretka i racionalizacije mijenjali usporedno s mijenama stadija europskog mišljenja. Treća etapa koju Schmitt ističe obuhvaća osamnaesto stoljeće u Europi. Za Schmitta, ono je obilježeno vulgarizacijom metafizike, tj. potpunim odbacivanjem dogme, metafizike i ontologije u ponovnom traganju za neutralnom sferom u kojoj bi se izbjegli sukobi i omogućio kompromis. To je ono što u konačnici uzrokuje premještanje ekonomije u samo središte europske javne misli, te čini isto za romantiku u privatnoj, posredno političkoj sferi, pa stoga jedno i drugo postaju srž njegove kritike modernosti (Schmitt, 1996a: 82-84; 89).

U drugom pak spisu, napisanom četiri godine ranije, *Rimsko katoličanstvo i politički oblik*, Schmitt je pobliže objasnio takav radikalni dualizam: ekonomsko mišljenje koje modernost gura u prvi plan europske misli predstavljeno je kao mehanizirano carstvo tehnike naspram kojeg stoji njegova dijametralna suprotnost – civilizacijom nedirnuta romantična priroda (Schmitt, 2007: 46). U ekonomskoj misli modernosti Schmitt pronalazi dva glavna aktera: s jedne strane postoji moderni industrijski poduzetnik, a s druge industrijski proleter.

Naravno, kroz te figure, Schmitt govori o liberalima i marksistima koji oboje djeluju u ime napretka (pojam koji za Schmitta sam po sebi nema niti pozitivno niti negativno značenje dok mu se ne pridoda stvaran politički sadržaj, svjetonazor i distinkcija od onog što bi se smatralo suprotno napretku u određenom pitanju). Među njima za Schmitta ne postoji nikakva velika razlika – oni imaju istu viziju svijeta i mogu se potpuno razumjeti u svom sukobu za ekonomsko mišljenje u odnosu na koji zauzimaju tek različite perspektive. Takav ekonomski racionalizam fokusira se na ovladavanje materijom – industrijom, tehnikom, u krajnjoj liniji i čovjekom kao dijelom proizvodnog procesa (Schmitt, 2007: 48). Ekonomija je time usmjerena na krajnje racionaliziranu proizvodnju u modernoj privredi i unaprjeđenje tehnologije, no ne ulazi se u raspravu o racionaliziranoj potrošnji ili racionalnosti ciljeva. Jedino mjerilo čine ekonomske vrijednosti i mogućnost ispunjenja bilo kojih materijalnih potreba (Schmitt, 2007: 49).

Uloga tehnologije se u takvoj promjeni europske misli u modernosti ne smije podcijeniti. Schmittova pohvala racionalizma sedamnaestog stoljeća koja postaje kritika racionalizma osamnaestog stoljeća ipak nije nedosljedna koliko se na prvi pogled može činiti. Naime, Schmitt naglašava da promjena središnje domene europske misli mora uzrokovati i redefiniranje popratnih društvenih koncepata u novonastalom okviru. Dakle, sedamnaesto stoljeće dovelo je do popularizacije posebnog, metafizičkog racionalizma među europskim elitama, dok se u osamnaestom stoljeću racionalizam počinje povezivati s drugačijim fenomenom. Od tada se europska misao nastavlja razvijati u okolnostima sve bržeg i primjetnijeg tehnološkog razvoja – ako uzmemo da je pokazatelj toga sve češće tematiziranje tehnologije u raspravama istaknutih intelektualaca kao što su Heidegger, Horkheimer i Adorno¹. Ovi autori preispitali su razvoj koji donosi tehnologija, postavljali su pitanja o supostojanju čovjeka i tehnologije, mogućnost i svrhovitost manipuliranja prirodom, radi li se ustvari samo o manipuliranju prirodom i oslobađanju čovjeka od njezine nepredvidivosti i nesavladivosti ili je tehnologija nova metoda porobljavanja čovjeka odvajanjem od prirode i metafizike. Tehnologija u svojoj pukoj instrumentalnosti bez supstantivnosti teži usavršavanju i dominaciji prirodom, a potencijalno i čovjekom (McCormick, 1999: 22).

Kao što pokazuje McCormick u djelu *Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology*, u Schmittovoj političkoj teoriji postoji temeljna poveznica između

¹ Klasični primjeri su Heideggerov esej *Pitanje o tehnici* iz 1954. godine u kojem se preispituje bit tehnike, te djelo Horkheimera i Adorna *Dijalektika prosvjetiteljstva* iz 1944. godine u kojem autori problematiziraju upravljanje čovjekom i prirodom u modernosti.

moderne tehnologije i liberalizma. Radi se o fenomenima koji su tek prividno racionalni, objektivni, oslobađajući i progresivni. Za Schmitta, moderna tehnologija je mnogo više od tek primijenjenog znanstvenog pozitivizma, iako je nesporno povezana s njim kroz stavljanje primata na empirijsko i revolt prema metafizičkom i dogmatskom. Dok tehnologija sama po sebi možda jest nešto neživo, nju prati i perpetuira jedna vrlo živa ideja koju Schmitt naziva „religijom tehniciteta“ i smatra kako ona predstavlja novu središnju domenu europske misli koja se nadovezuje na ekonomsko te tek dolazi u dvadesetom stoljeću kao sljedeća faza modernosti (Schmitt, 1996a: 85). Kao i prethodne ideje, ona predmnijeva da je neutralna i time sposobna trajno nadvladati društvene konflikte, no Schmitt smatra da je tek sljedeća u nizu domena koje nastoje prikriti, „neutralizirati“, izvorni vjerski sukob šesnaestog stoljeća. U stvarnosti, „religija tehniciteta“ stvara svoju „metafiziku“ utemeljenu i usmjerenu na isključivo materijalno postojanje, onkraj katoličke metafizike koja donosi mogućnost uspostave vrijednosnih sudova i moralnosti koja je za novo europsko mišljenje iracionalna upravo jer se ne može više utemeljiti ni na čemu materijalnome u sekulariziranom svijetu gdje je politička moć Crkve znatno opala. Tehnološki razvoj praćen je određenim načinom razmišljanja koji favorizira zakone tržišta i znanosti jer prema njima može ocijeniti je li nešto korisno ili beskorisno, ili barem efikasno (McCormick, 1999: 24, 43, 45).

Ekonomsko-tehničkom mišljenju i njegovim nositeljima liberalima i marksistima² političko mora biti strano jer, prema Schmittu, političko ne može značiti obrađivanje i ovladavanje društvenim i međunarodnim čimbenicima moći. Politički sustav koji bi se temeljio na pukoj tehnici učvršćivanja vlasti nije održiv, nije dugotrajan niti stabilan. Ono što jest sposobno nadići i nadživjeti velike društvene suprotnosti jest ideja koja je u biti političkoga te koja je nošena određenim priznatim autoritetom. To podrazumijeva postojanje forme, posljedično i mogućnost predstavništva (Schmitt, 2007: 49-50). Naime, Schmittu je jasno kako su ideje poput Boga, naroda, slobode, jednakosti apstraktne, no svejedno su zamisliv sadržaj predstavljanja posredstvom osobnog autoriteta. Proizvodnja i potrošnja to nisu jer osim predstavnika i predstavljenih, mora postojati i adresat kojemu se oni obraćaju, a industrija, strojevi i tržište to nisu (Schmitt, 2007: 52).

² Iako je prethodno spomenuto samo Schmittovo razumijevanje odnosa moderne tehnologije i liberala, veću prijetnju europskoj misli Schmitt vidi u marksistima. Prema njemu, marksisti nisu samo nositelji ekonomsko-tehničkog racionalizma putem komunizma, već su zbog spremnosti na revolucionarno djelovanje skloni anarhizmu, što je prijetnja svakom poretku. Za Schmitta je marksizam indikator onoga što se dogodi kada se „religija tehniciteta“ primjeni u praksi (McCormick, 1999: 94, 96).

Upravo na tu problematiku Schmitt skreće pozornost u svom spisu *Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma* iz 1926. godine. Naime, kao što je istaknuo u *Doba neutralizacija i depolitizacija*, promjenom središnje, noseće ideje europske misli, potrebno je promotriti i stav prema svim drugim konceptima i tijelima kroz prizmu novog fokusa. Cilj Schmittovog rada o parlamentarizmu je stoga prikazati kako predstavnička tijela u modernosti tek nominalno obavljaju istu funkciju kao i u svojem začetku, dok u stvarnosti njihovo čisto mehaničko postojanje ne dokazuje očuvanje funkcionalnosti i snage predstavnštva (Schmitt, 2007: 9).

Naime, u navedenom radu, Schmitt kreće od koncepta demokracije koji se u modernosti prezentira kao istoznačan napretku – tvrdnja kojoj u prilog ide činjenica da su i liberali i socijalisti u ime napretka promovirali demokratske vrijednosti. No, Schmitt uviđa kako demokracija sama po sebi nema nikakav politički sadržaj, ona je tek oblik organizacije koji, zbog heterogenosti samog naroda koji obuhvaća, može imati najrazličitije rezultate. Problemi oko tvorbe volje u demokraciji, položaju nadglasane manjine i logističkim teškoćama ispitivanja javnog mnijenja naširoko su poznate i debatirane, no čini se kako jedna činjenica stoji, a to jest da demokracija ne može postojati bez modernog parlamentarizma, a vrijedi i obrnuto. Parlament se predstavlja kao mjesto okupljanja predstavnika naroda koji putem javne rasprave uravnotežavaju različita mišljenja i prema tom načelu donose zakone – to je tijelo predstavnštva i deliberacije (Schmitt, 2007: 10-16, 19).

Ipak, Schmitt upozorava kako nas ovako postavljeni racionalistički stav ne smije zavarati jer u konačnici on slijedi iz liberalizma koji jest jedan dosljedan, obuhvatan metafizički sustav – bilo bi pogrešno zanemariti relativnost racionalizma i mogućnost da ga se instrumentalizira za najrazličitije argumentacije. Liberalni racionalizam smješta se u službu ekonomsko-tehničkih ideja koje pokreću europsku misao devetnaestog stoljeća. Tako i u instituciji parlamenta možemo pronaći ideje o tome kako u slobodnoj razmjeni (uvjetno rečeno, slobodnom tržištu) ideja, kroz pravila natjecanja uvijek pobjeđuje inovacija i napredak te se time parlamentarne rasprave same reguliraju (Schmitt, 2007: 17). Bilo kakva (politička, koja je za Schmitta uvijek vezana za državu) intervencija u ovaj proces značila bi kočenje napretka. Ujedno, preispitivanje ovih načela, tj. pravila razmjene ideja ulazak su u apsolutna svjetonazorska pitanja i u okviru modernog parlamentarizma nisu ponuđena i o njima nije moguće raspravljati jer bi rezultirala ukidanjem samog parlamentarizma u njegovom korijenu – moguće je tek načelno uravnoteživanje mišljenja, što nije daleko od

onoga što Schmitt u djelima *Politička romantika* i *Politička teologija* naziva „vječitim razgovorom“ (Schmitt, 2019a: 176; Schmitt, 2019b: 57).

Upravo iz tog razloga, liberali stavljaju fokus na slobodu govora, slobodu tiska, slobodu okupljanja itd. jer su one preduvjet opstanka liberalnog mišljenja, no ne zbog političkog sadržaja javnog mnijenja, već zbog puke javnosti mnijenja radi javnosti same (Schmitt, 2007: 18). Schmitt će ukazati i na to kako, dok se većina ne bi odrekla svojih sloboda, također će tvrditi kako te iste slobode ne bi postojale tamo gdje bi doista mogle ugroziti stvarne nositelje, tj. provoditelje vlasti (Schmitt, 2007: 26).

Štoviše, stvarni nositelji vlasti djeluju onkraj funkcija parlamenta. Važne političke odluke donose se na tajnim sastancima odbora parlamenta, a nerijetko i u izvanparlamentarnim odborima, dok je javnost o motivacijama i tijeku pojedinih odluka neinformirana ili nedovoljno ili pogrešno informirana. Posljedično, rasprava postaje tek pukom, praznom i ništavnom formalnošću, a parlament lošom fasadom vladavine stranaka i privrednih interesa (Schmitt, 2007: 8, 26-27).

Schmitt ni ovdje ne vidi razliku između liberala i socijalista – onaj koji smatra da djeluje u interesu proletera, prihvatit će neprijateljski, buržujski teren, koji je u ovom slučaju parlament, borit će se njegovim oružjem, tj. strukturom argumentacije koja je demokratska. U konačnici, to će ih dovesti do sličnih rezultata jer, prema Schmittu, oni su duhovno ovisni jedni o drugima te funkcioniraju u okviru modernog parlamentarizma u kojem se ne ostavlja prostor za stvaran politički sadržaj i političko odlučivanje (Schmitt, 2007: 39). Usporedno, tehničko mišljenje modernosti dovodi do toga da se sama država počinje promatrati kao stroj, mehanizam kojem je osnovni cilj maksimizacija efikasnosti. U takvom sustavu, moć birokracije raste, posebice jer je novi tip racionalnosti učinio svaki individualni moralni ili vrijednosni sud neodređenim, pasivnim i nemoćnim³ (McCormick, 1999: 39-40).

To Schmitta ne čudi upravo zbog ranijeg uvida u ekonomsku i tehnokratsku fokusiranost liberala i socijalista u spisu *Rimsko katoličanstvo i politički oblik*. Ekonomisti i birokrati će se u tom trenutku europske misli uvijek svrstati protiv političara i pravnika

³ Schmitt kroz ranije spomenuti pojam “religija tehniciteta” nastoji pokazati da tehnologija nije tek objektivna, racionalna, proračunata manipulacija neživom prirodom, već da stvara vlastitu subjektivnu, iracionalnu mitologiju razlučivanjem između korisnih i nekorisnih aspekata društva. Schmitt sažima osamnaesto stoljeće europske misli kao razdoblje odbacivanja svake dogme i rituala, no oslobođenjem od svake metafizike ili gubitkom njezinog uporišta, čovjek je prepušten vlastitoj, individualnoj vrijednosnoj procjeni. Takvo stajalište je suviše neodređeno i iracionalno u novom poimanju da bi bilo iole efektivno naspram društvenih struktura indirektnih, anonimnih aktera kao što je kapitalistička ekonomija, birokracija, znanost ili tehnologija (McCormick, 1999: 38).

(Schmitt, 2007: 48). No postavlja se pitanje gdje su onda nestali političari i pravnici, zašto ne interveniraju u sfere koje preuzima ekonomsko-tehničko mišljenje? Ranije je spomenuto kako osim ekonomsko-racionalističke misli koja uzima primat europskog mišljenja u devetnaestom stoljeću, Schmitt ukazuje i na rastuću tendenciju k romantici, preciznije političkoj romantici. Ovaj dio Schmittove kritike modernosti može se shvatiti i kao Schmittova kritika subjektivacije kao jednog od dva procesa modernosti kod Tourainea.

Kao što je prikazano u dijelu o Schmittovoj metodologiji, različiti politički, pravni i kulturni procesi često se isprepliću i utječu jedni na druge. Za Schmitta, slično se dogodilo i s romantikom – fenomenom koji je isprva bio dijelom kulturološkog trenda modernosti, koji tako ostavlja traga i u političkoj sferi. Ovdje je ponovno riječ o posljedici doba europske misli koje je prethodilo prevagi ekonomije, o osamnaestom stoljeću kada se nastojalo odbaciti svaki trag dogme, a svako očitovanje u duhovnome, prema Schmittu, za premisu ima pravovjernu ili heretičku dogmu (Schmitt, 2019a: 7). Odbacivanjem dogmi duhovna pitanja nisu nestala, ali su na određen način dislocirana, gube svoju podlogu pa romantični subjekt u ovim pitanjima nastoji sve definirati kroz sebe u pomanjkanju izvanjskog uporišta. To se može shvatiti kao određeni revolt prema racionalizmu devetnaestog stoljeća, no on je isključivo pasivan jer je romantika sama sebi svrhom i ciljem te se ne referira na bilo kakvu izvanjsku stvarnost u njezinom konkretnom značenju, već tek kroz dojam koji ostavlja na samog subjekta (Schmitt, 2019a: 76). Romantičar postaje krajnje mjerilo svih stvari, ovisno prema tome što smatra estetski lijepim ili ružnim, ugodnim ili neugodnim. Kako Schmitt ističe: „Kad se raspadne hijerarhija duhovne sfere, sve može postati središtem duhovnog života“ (Schmitt, 2019a: 20). Vanjski podražaji za romantičara su tek *occasio* (prilika, povod) njegovog umjetničkog izražavanja. Takav odnos prema svijetu, Schmitt naziva subjektivnim okazionalizmom koji se postavlja u suprotnosti s bilo kakvom kauzalnošću, supstantivnošću i mogućnošću definiranja ili normativnog vrednovanja (Schmitt, 2019a: 114, 149).

Romantični subjekt, dakle, jest umjetnički produktivan, no nema nikakav interes biti politički aktivan. Za Schmitta to predstavlja jezgru političke romantike. Sve političke, pravne i moralne odluke proturječe estetskom načinu romantičnoga, dok svaka norma uništava okazionalnu nevezanost romantičnoga. Romantičari kroz svoj okazionalizam teže onome što Schmitt naziva „više treće“, tj. nečemu što ne staje na stranu ijedne od dvije suprotnosti, ne donosi odluku o većoj ili manjoj vrijednosti neke opcije, već ih nastoji obuhvatiti u višu instancu o kojoj mogu voditi, već spomenut, „vječiti razgovor“. Takav afekt koji ne nadilazi okvire subjektivnoga ne može zasnovati zajednicu niti može uspostaviti društveni red te, ono

što je Schmittu od ključnog značaja, ovakva misao nije reprezentativna – radikalni individualizam nema moć predstavljanja u političkoj zajednici (Schmitt, 2019a: 205-206, 208-209). U konačnici, nemogućnost romantičara za donošenje bilo kakve supstancijalne odluke te njegova pasivnost uzrokuje da ga se smješta u službu drugih, neromantičnih energija, tj. struja koje interpretiraju svijet jednoznačno i doista donose odluke (Schmitt, 2019a: 210).

Na zanimljiv način Schmitt to oslikava i u satiričnom eseju *Die Buribunken* gdje su romantične figure, „Buribunkci“, produktivne u pogledu svakodnevnog vođenja dnevnika svojih aktivnosti i misli, no potpuno nemoćne u izmjeni svog položaja – čak i svoju nevoljkost vođenja dnevnika moraju detaljno objasniti i zapisati u dnevnik, a to im opet pomaže da osvijeste sebe kao interprete povijesti i ultimativna mjerila „svjetskog duha“ u teorijskom smislu, dok su u praktičnom smislu potpuno pasivni i prepušteni drugima koji ih usmjeravaju (Schmitt, 2019c: 112). Drugim riječima, radikalna individualnost je krajnja svrha neovisno o posljedicama za društvo i političko jedinstvo.

Tako Schmitt objašnjava položaj ekonomista i političkih romantičara u modernosti, no što se događa s pravnom mišlju ovog perioda? U djelu *Politička teologija* iz 1922. godine, Schmitt se uhvatio u koštac s ranije spomenutim pravnim pozitivističkim normativizmom, koji smatra odrednicom liberalnog političkog mišljenja koje prevladava u modernosti.

Schmitt primjećuje da se moderna liberalna država trudi maksimalno prikriti ili zaniijekati važnost decizije u političkom životu, što prati nastojanja da se forma iz subjektivnog prebaci u objektivno – gotovo da se nastoji pravo izvesti samo iz sebe što je za Schmitta nemoguće (Schmitt, 2019b: 34-36). Snagu odluke koja se ne može sasvim ukloniti iz države najbolje ocrtava situacija izvanrednog stanja koju Schmitt uspoređuje s čudom u teologiji. Potiskivanjem suverena kao posljednje instance iz izvanrednog stanja, jednako je nijekanju Božje intervencije u čudu i u konačnici bi značilo da „stroj radi sam od sebe“. Pravni sustav može uključivati ideju izvanrednog stanja, no ne može ga regulirati jer se ne radi o normalnoj situaciji – pitanje djelovanja u izvanrednom stanju nije pravno pitanje (Schmitt, 2019b: 13-14, 41-51).

Ovdje pak dolazi do interesantne situacije gdje se čini da je ovako definiran Schmittov suveren ustvari neka vrsta djelatnog političkog romantičara. Izvanredna situacija je povod, *occasio*, njegovog djelovanja (Balke, 2016: 636), tj. njegove procjene nekog stanja. Samom usporedbom izvanrednog stanja s čudom u teologiji, Schmitt ostavlja dojam da se radi o

okazionalizmu više nego o kauzalnosti. To je pokazatelj da je Schmitt i sam bio pogođen neodređenošću koju dijagnosticira problematičnom kod modernosti. Dakle, problem modernosti nije nepostojanje suverena ili njegova nemoćnost, već njegova skrivenost do određenog trenutka – suveren nije neupitno određen do trenutka kada to nije nužno za njegovo djelovanje. Uostalom, i liberali su svjesni ambivalentnosti izvanrednog stanja, situacije kada suveren djeluje simultano unutar i van pravnog poretka, to je jasno kada Locke govori o prerogativima, području suverenove autonomije od zakona kako bi djelovao prema općem dobru (Balke, 2016: 633, 637). Za razliku od Schmitta, liberali prerogative nastoje ipak što više i preciznije pravno normirati, istovremeno shvaćajući da će određeni prostor između normalne i izvanredne situacije uvijek postojati (Mattie, 2005: 84, 85, 110). Schmitt ipak smatra takva nastojanja uzaludnima jer je djelovanje u izvanrednim situacijama nemoguće predvidjeti, a usporavanje suverenog djelovanja u tim trenucima može biti pogubno za opstojanje građana ili same države.

To ne znači da Schmitt potpuno otpisuje nužnost pravnog normiranja političkog poretka, no naglašava kako se to čini u trenucima političke stabilnosti, uspostavljenog i konsolidiranog poretka koji jedino može nastati iz političke odluke stvarnog suverena. Njegova je dužnost formirati situaciju u kojoj pravni sustav može funkcionirati.

Začetak ideje pravnog normativizma, tj. gubitak decizionističkog i personalističkog elementa pojma suvereniteta, Schmitt locira kod Rousseaua, koji je opću volju izjednačio s voljom suverena i time omogućio daljnji razvoj država u skladu s nastojanjima liberalne buržoazije koja je nastojala držati ravnotežu između snažne monarhije i revolucionarnog socijalističkog demokratskog društva (Schmitt, 2019b: 52, 64). Schmitta ova tendencija modernosti zabrinjava jer potiskuje bilo kakve političke odluke u privatnu sferu jer se o njima naprosto ne može odlučivati na razini zajednice – kako ističe, tako se ne rješavaju političke teškoće, već se jezgra političke ideje, koja sadrži moralnu prosudbu i odluku, zaobilazi i zanemaruje (Schmitt, 2019b: 68). Uz to, produbljuje se novi radikalni dualizam između privatne i javne sfere.

Rasprava o Schmittovom stavu prema modernosti nastojala je ukazati kako u svim segmentima moderne europske misli postojali tendencija k zanemarivanju i potiskivanju političkoga iz javne sfere, no rasprava o tome bila bi nepotpuna bez referiranja na spis *Pojam političkoga*, gdje Schmitt definira na što misli kada izlaže takvu kritiku. Prema Schmittu, političko ne može biti svedeno niti na moralno razlikovanje dobrog i zlog, niti na estetsko

razlikovanje lijepog i ružnog niti na ekonomsko razlikovanje profitabilnog i neprofitabilnog ili tehničko shvaćanje korisnog i nekorisnog. Političko može proizlaziti i obuhvaćati te i druge kategorije, no noseće razlikovanje političkoga jest odnos prijatelja i neprijatelja (Schmitt, 2007: 71). Pritom međutim neprijatelj nije niti ekonomski konkurent niti protivnik u nekoj duhovnoj debati – on je za Schmitta neprijatelj u konkretnom smislu i određen je prema mogućnosti egzistencijalnog sukoba (Schmitt, 2007: 72-75). Država je ta koja pretpostavlja pojam političkoga, ona je konkretno povijesno stanje jedne zajednice koje se mora razumjeti kao preduvjet svih zamislivih individualnih i kolektivnih statusa, ona jest određeno političko jedinstvo i prema tome joj pripada ovlast nad odlukom o vođenju rata te posredno, nad raspolaganjem ljudskim životima (Schmitt, 2007: 67, 81). Posljedično, sve dok postoji država u svojem pravom smislu, postojat će i više država koje se mogu u različitim povijesnim trenucima drukčije raspodjeljivati na spektru prijatelj-neprijatelj, stoga Schmitt kaže da je političko svijet „pluriverzum, a ne univerzum“ – koncept „čovječanstva“ u tom pogledu je za Schmitta besmislen jer jedinstvo svih ljudi ne postoji. Pluriverzum u tom kontekstu pretpostavlja postojanje više političkih zajednica različitih narodnosti, religija, klasa, kultura između kojih postoji mogućnost egzistencijalnog sukoba. Univerzum, koji pretpostavlja suprotnost pluriverzumu, Schmitt povezuje s liberalnim univerzalizmom koji, vođen idejom čovječanstva, teži uspostavi političkog minimuma koji bi povezao sve ove zajednice, izbrisao distinkcije prijatelja i neprijatelja, tj. eliminirao mogućnost sukoba. Za Schmitta, pravi univerzum podrazumijevao bi uspostavu svjetske države koja bi bila dovoljno homogenizirana da bi borba između pojedinih društvenih skupina bila nezamisliva, što bi značilo kraj države i politike, tj. takav sustav je gotovo nezamisliv, a kada bi se i uspostavio ne bi sadržavao nikakav politički značaj. Ustvari kada liberali koriste univerzalizam oni govore o utopističkoj ideji koja je u postojećem trenutku potencijalno opasna. Koncept čovječanstva se može koristiti da bi se maskirale imperijalističke tendencije neke moći koja želi prisvojiti isključivo pravo na definiranje univerzalnog pojma. Također, posljedice tretiranja neprijatelja kao prijatelja čovječanstvu mogu rezultirati korištenjem krajnje nečovječnih metoda ratovanja. Na sličan način može se zloupotrijebiti pojam „civilizacija“ ili „napredak“ – ne radi se o pojmovima koji mogu biti shvaćeni u vakuumu, tj. objektivno i obuhvatno, već ovisi o tome tko ih i kako koristi (Schmitt, 2007: 86).

Stoga Schmitt prepoznaje liberalnu tendenciju za zamagljivanjem razlikovanja prijatelj-neprijatelj te navodnu neutralizaciju i depolitizaciju sfera poput ekonomije i obrazovanja, zbog toga će i napominjati da je i odluka o onome što je nepolitičko ustvari

politička odluka (Schmitt, 2019b: 10). I to politička odluka koja se postavlja neprijateljski prema samoj politici jer nastoji slabiti državu jačanjem privatne „nepolitičke“ sfere (Schmitt, 2007: 95).

Balke, u eseju *Carl Schmitt i modernost*, upravo u tome vidi poantu Schmittove kritike modernosti. On smatra kako je za Schmitta modernost razdoblje kada izraz „država = politika / političko“ više ne vrijedi ili barem znatno gubi na snazi (Balke, 2016: 629). Snažna država i jasna određenost suverena (u njegovoj osobnosti) dio su tradicije koju modernost ruši – rezultat je nejasno prijelazno stanje između forme i bezobličnosti („*form and formlessness*“) (Balke, 2016: 631). Moderno društvo je time onemogućilo unilateralnu kontrolu i odluku suverena i to ekonomsko-tehničkom racionalizacijom koja ima stvarnu, no indirektnu moć, političkom romantikom koja je pasivna i načelno indiferentna prema supstancijalnim društvenim i političkim problemima te pravnim normativizmom koji je neprimjenjiv na postojeće stanje.

Ipak, Schmitt nudi potencijalni odgovor izlaska iz ove krize modernosti, a što je vidljivo u njegovom spisu *Rimsko katoličanstvo i politički oblik*. Upravo u Rimskom katoličanstvu Schmitt pronalazi alternativu prirodnoznanstvenoj metodologiji modernosti. Dok kritičari zamjeraju preveliku političku labilnost ideji Rimskog katoličanstva, a s obzirom na to da je Crkva kroz svoju povijest i prostornu raširenost koalirala s najrazličitijim, čak i naizgled oprečnim političkim grupacijama, Schmitt u tome vidi veliku snagu, prilagodljivost i izdržljivost ideje. On tvrdi kako je upravo zbog čvrstog svjetonazora Rimsko katoličanstvo uspjelo instrumentalizirati različite političke oblike i mogućnosti kako bi ostvarilo svoje ideje. Za razliku od romantičara kojima je „više treće“ tek estetska fascinacija, Rimsko katoličanstvo je stvarno i konkretno svjetsko carstvo koje je uspjelo prigrliti stanoviti relativizam nazora: konzervativizam i liberalizam, tradiciju i napredak, militarizam i pacifizam. Crkva jest kvalitativno različita od društva koje obuhvaća, što je ono što će Schmitt zahtijevati od države. Schmitt će to nazvati posebnom vrstom racionalizma koji je supstancijalan jer se oblikuje u povijesnoj i društvenoj stvarnosti te ne hini neutralnost kao ekonomsko-tehnička racionalizacija (Schmitt, 2007: 43-45).

Rimsko katoličanstvo odbacuje radikalni dualizam prirode i uma, tj. tehnike, kao i privatne i javne sfere jer ga naprosto ne može pojmiti. Njemu je cilj obuhvatiti moralnu, psihološku i sociološku prirodu čovjeka naspram pukog ovladavanja materijom. Zbog postojanja jasnog etosa uvjerenja, tj. zbog vrednovanja krajnjih ciljeva svojih ideja, Crkva

ima sposobnost formiranja autoriteta kao i sposobnost za pravni oblik i predstavništvo (Schmitt, 2007: 46, 48, 50).

Takvo razmišljanje za Schmitta predstavlja povratak klasičnim distinkcijama (jasno i jednoznačno određenima) za koje je država preduvjet, a koje je modernost svjesno ili nesvjesno zanemarila (Meierhenrich i Simons, 2016: 15; Balke, 2016: 634). Osim povratku moći Rimskog katoličanstva, dokaz tomu je i Schmittovo vraćanje Platonu kada govori o jasnom razlikovanju između neprijatelja i konkurenta/protivnika u spisu *Pojam političkoga* (Schmitt, 2007: 72). I Balke primjećuje kako je važno pitanje za Schmitta u krizi modernosti kako govoriti o političkome u doba kraja države, a pogotovo kako to činiti s autoritetom i pravnom preciznošću u trenucima političke romantike i pravnog normativizma (Balke, 2016: 630) – kako se referirati na stvarnu povijesnu i političku situaciju, preispitati i revitalizirati duhovnu osnovu političkih i pravnih institucija, kakvim ih vidimo u predmodernom ili rano modernom vremenu.

U pokušaju vraćanja snažnoj državi i argumentaciji njezine vrijednosti, Schmitt će 1938. godine objaviti studiju *Levijatan u teoriji države Thomasa Hobbesa: Značenje i propast političkog simbola*. U sedamnaestom stoljeću, trenutku Hobbesovog pisanja klasičnog političkog djela *Levijatan*, Schmitt vidi prekretnicu u shvaćanju nastanka i uloge države kakva nije imala presedana – radi se o začetku moderne države (Schmitt, 1996b: 34). Opis te moderne države Schmitt pronalazi kod Hobbesa na pomalo neobičan način. Naime, Schmitt smatra da razvoj moderne države od sedamnaestog stoljeća do suvremenosti proizlazi iz apokrifnih interpretacija Hobbesa. To jest, Hobbesovo pisanje se instrumentaliziralo za ciljeve koji su oprečni svemu onome što Schmitt smatra glavnom porukom *Levijatana*, dok su slabosti Hobbesove argumentacije uzete kao opravdanja postupnog slabljenja države (Schmitt, 1996b: 73-74).

Tako će Schmitt cijeniti, pa i preuzeti, Hobbesov decizionizam naspram normativizma, kao i ključan koncept odnosa suverena i podanika koji se temelji na zaštiti i poslušnosti. Hobbes i Schmitt su u suverenu (jakoj državi) vidjeli figuru koja je sposobna restaurirati prirodno jedinstvo duhovnog i profanog (Schmitt, 1996b: 10-16). Ta figura je dijametralno suprotna stanju prirode u kojima se može reći da vlada demokracija, tj. svi su jednaki u svojoj slabosti i zato se iz straha odabiru podčiniti tom smrtnom bogu na zemlji, suverenu (Schmitt, 1996b: 19-22).

No, iz daljnjeg napretka prosvjetiteljske misli u modernosti, nastat će reinterpretacije Hobbesa koje će znatno izmijeniti značenje Levijatana, tj. demitologizirane verzije biblijskog „kopnenog čudovišta“ kojim se misli na državu. Schmitt smatra da se to događa osobito u osamnaestom stoljeću (Schmitt, 1996b: 41). Tijekom tog razdoblja, stavlja se veći naglasak na diferencijaciju „tijela“ i „duše“ Levijatana. Schmitt smatra da je za to odgovoran sam Hobbes jer je u svoju misao inkorporirao prazninu između javnog i privatnog ispovijedanja vjere čime je uspostavio začetak dualizma privatne i javne sfere te štoviše, otvorio prostor da privatno uzme primat nad javnim. Za Schmitta, to je bio početak kraja moderne države jer takvo shvaćanje ostavlja državu slabom iznutra (Schmitt, 1996b: 53-65).

Osim sekularizacije javnog mišljenja, tomu je pridonio i još jedan trend modernosti, a to je racionalizacija koja je državu počela shvaćati tek administrativno i mehanicistički. Ona je postala pukli stroj za izvršavanje neke zadaće koja je bila oslobođena svojih moralnih, političkih i društvenih vrijednosti. Fokus je bio na tehničkoj usavršivosti, pri čemu je država tek instrument za postizanje nekog cilja (Schmitt, 1996b: 41-45). Taj proces usporedno prati i pravo koje u osamnaestom stoljeću dobiva svoj pozitivističko-normativistički oblik – gubi se snaga decizije, tj. političkog odlučivanja u javnom prostoru i čini se kako čitav državni sustav djeluje po principu neutralnosti (Schmitt, 1996b: 45-46). Formiranjem ustavne države u devetnaestom stoljeću stvara se zatvoren pravni sustav koji za sebe zahtijeva poslušnost i eliminira pravo na otpor, prikrivajući pritom stvarne političke aktere koji su donijeli ustav i pravne norme – legalnost se prezentira kao legitimnost (Schmitt, 1996b: 66).

Naravno, Schmittu je jasno da politika ne može funkcionirati po principu istinske neutralnosti. Stoga upozorava kako takvo shvaćanje može značiti kako će budućnost pripasti modernim inteligentnim i stručnim birokratima koji će biti istinski nositelji ove slabe države, koja će se braniti svojim pravnim normama i racionalnošću tehničkog usavršavanja (Schmitt, 1996b: 66). Država je tako ispražnjena od stvarnog političkog sadržaja koji je istovremeno prebačen u društvo i to u niz indirektnih nositelja moći. Svaki od tih izvora indirektno moći dio je pluralnog društva koje se nominalno smatra izuzetim i neovisnim od državne moći, a što kida državnu moć na mnoštvo dijelova i u konačnici ju slabi (Schmitt, 1996b: 73-74).

Schmittova poruka je jasna: modernost u svom veličanju ekonomsko-tehničkog racionalizma, zanemaruje važnost jednoznačno određenog metafizičkog i dogmatskog čime pojedince zatvara u privatnu sferu i onemogućuje stvarno političko djelovanje – u konačnici to dovodi do nesigurnosti i nestabilnosti uzrokovane slabljenjem države koja nema potpuno

znanje o društvu kojim bi trebalo upravljati pa ga ne može niti predstavljati. Jasno je da Schmitt pokušava ponovno uspostaviti red, pronaći formu koja je izgubljena u modernom društvu koje mu se čini bezobličnim, no činjenica je da on idealizira predmodernu razdoblje u ovom pogledu. Naime, iako se njegova kritika primata ekonomskog mišljenja može uzeti u obzir, ona zanemaruje ono što je uzrokovalo takav povijesni razvoj. Promjenom načina proizvodnje, u kojem je tehnologija nesporno imala ključnu ulogu, mijenja se odnos snaga unutar države, ali i svijest ljudi (primarno radnika u ovom slučaju) – već to je dovoljno da se onemogući povratak na stare forme ako se njihovo razumijevanje ne bi proširilo kako bi obuhvatilo nove društvene odnose. Zapravo, moguće je argumentirati kako se upravo to i dogodilo pa se klasična društvena struktura raspala. Schmitt može kritizirati utjecajne ekonomske mislioe koji svaki aspekt društva promatraju kroz prizmu privrede, no on opet odlazi u drugu krajnost gdje posve zanemaruje ekonomsku stvarnost i njezin utjecaj na konkretno povijesno i političko stanje.

Schmitt nije bio sasvim nesvjestan toga jer u eseju *Politička teologija II*, 1970. godine, koji je u jednu ruku odgovor kritičarima njegovog prvog eseja istog naslova, istaknuo kako je revolucionarna klasa industrijskog proletarijata postala efektivnim novim subjektom političkoga (Schmitt, 2019b: 86). Time se pokazuje kako jest moguće graditi političko na izvorno ekonomskoj misli. Štoviše, ekonomska misao je u tom pogledu bila ono što jača političko u društvu, umjesto da ga slabi. Ipak, kako Schmitt pokazuje, takav obrat ipak potvrđuje njegovo viđenje da je država izgubila monopol političkoga jer nove političke veličine proizlaze iz inih društvenih sfera (Schmitt, 2019b: 86). To nipošto ne znači slabljenje političkoga, čak ukazuje na to da se društvo nije povuklo u privatnu sferu niti prestalo baviti supstancijalnim pitanjima poput ljudskog opstanka i rada.

Danas svjedočimo politizaciji privatne sfere, više nego njezinoj pasivizaciji. Primjer toga je rastući interes za politike identiteta koje slijede iz svijesti o položaju društvenih skupina i pojedinaca u društvu. To možda jesu pitanja koja danas primarno povezujemo s postmodernošću, više nego sa samom modernošću, no nesporno je da su moderne tendencije u konačnici uzrokovale povratak i jačanje ovakvih svjetonazorskih, zbiljski politički

supstancijalnih pitanja⁴, umjesto da su ona, kao što je Schmitt upozoravao, potpuno prepuštena u ruke netransparentnih, indirektnih moći.

Kao što će priznati u eseju *Politička teologija II*, Schmitt primjećuje kako političko nije nestalo niti oslabilo, no također će istaknuti kako „ono što se još danas naziva državom“ svakako jest oslabilo, tj. mora se podrediti drugim društvenim nositeljima moći (Schmitt, 2019b: 86). Ipak, kao što Schmitt navodi u spisu *Pojam političkoga*, možemo tvrditi da i dalje postoji pluriverzum, čak i ako govorimo o površnoj razini postojanja većeg broja država na međunarodnoj sceni⁵. O ovoj temi i Schmittovoj viziji globalnog političkog poretka, diskutiramo u idućem poglavlju ovog rada.

4. VIZIJA GLOBALNOG PORETKA CARLA SCHMITTA

Schmittova studija i interpretacija *Levijatana* Thomasa Hobbesa predstavlja određenu prekretnicu u njegovom opusu jer se primjećuje premještanje fokusa s ustavne i pravne teorije na teoriju države Thomasa Hobbesa, nakon čega se Schmitt posvećuje međunarodnom pravu (Schmitt, 1996b: ix).

Zabrinutost za marginaliziranje političkoga i posljedično slabljenje države potaknulo je Schmitta na razmatranje odnosa na široj političkoj, međunarodnoj sceni. Zamjenom fokusa Schmittovih radova s teorije države, unutarnjeg poretka i ustavnog prava na međunarodni poredak u vremenu Drugog svjetskog rata, ne nestaje koherentnost i povezanost Schmittove misli. Prema Schmittu, prevlast modernosti i njezinih nosećih ideologija – liberalizma i normativizma, donosi kritične posljedice kako za samu državu, tako i na međunarodni poredak. Štoviše, Schmittovu zabrinutost o međunarodnim odnosima moguće je promatrati kao kritiku liberalnog kozmopolitizma i univerzalizma. Kao što je ranije rečeno, Schmitt napominje kako je politički svijet pluriverzum, a ne univerzum kako ga liberali pokušavaju

⁴ Iako Schmitt predviđa povratak svjetonazorskim pitanjima koje modernost od šesnaestog stoljeća nastoji neutralizirati, pitanje politika identiteta teško je povezati s vjerskim sukobom tog vremena. Izglednije je da se radi o problematiziranju trenutnih ekonomskih i društvenih nejednakosti.

⁵ Naravno, implikacije Schmittovog teorijskog koncepta pluriverzuma su puno dublje - postojanje većeg broja država je tek izvanjski pokazatelj koji Schmitt koristi kako bi opravdao svoju teoriju u konkretnom političkom i povijesnom trenutku. Pluriverzum podrazumijeva supostojanje različitih sustava ideja između političkih jedinica. Ako promatramo suvremenu međunarodnu političku scenu, tim pojmom bi bile obuhvaćene opreke između, primjerice, Sjedinjenih Američkih Država, Rusije, Kine, Japana, Sjeverne Koreje ili pak talibana koje obuhvaćaju različite političke sustave, društvene vrijednosti, kulture i religije. Svi navedeni primjeri Schmittu bi potvrđivali nemogućnost formiranja svjetske države, a time i dalje vrlo aktualno postojanje političkoga.

predstaviti posredstvom konceptata kao što je „čovječanstvo“. Pokazatelj toga jest postojanje većeg broja država te njihovo svrstavanje na prijatelje i neprijatelje⁶.

U ovom poglavlju, riječ je o nedostacima koje Carl Schmitt dijagnosticira u međunarodnim odnosima svog doba, pri čemu ističe kako je ono što suvremena načela međunarodnog poretka čini nestabilnima nedostatak brige za konkretnu političku situaciju, tj. primarno zamaranje apstraktnim normama koje su za Schmitta privremena, krhka rješenja i ne donose stvaranju istinski stabilnog, trajnog poretka. Ovdje ću se uglavnom referirati na njegovo djelo *Nomos zemlje*, napisano četrdesetih godina, a objavljeno pedesetih godina dvadesetog stoljeća. Samo poglavlje podijeljeno je na dva dijela gdje se u prvom opisuje Schmittov pregled međunarodnih odnosa kroz povijest, a u drugom se iznosi Schmittova vizija globalnog poretka.

U svojoj raspravi o globalnom poretku, Schmitt koristi naziv „*nomos*“ zemlje. Time želi izbjeći termin „međunarodno pravo“ jer ga smatra iskvarenim pravnim pozitivizmom i normativizmom. Kada Schmitt, govori o *nomosu*, govori o konkretnom fenomenu koji dolazi od starogrčke riječi koja u izvornom obliku označava apropijaciju, a u drugim varijantama može značiti distribuciju i proizvodnju. Zajedničko svim tim definicijama je činjenica da su sve ove riječi usko vezane za zemlju, konkretan teritorij iz kojeg proizlazi njihova pravna normiranost i tumačenost (Schmitt, 2006: 326-327).

Schmitt odabire koristiti taj termin upravo zbog uske povezanosti sa zemljom i apropijacijom zemlje koja se nalazi u temelju svakog naknadnog zakona (Schmitt, 2006: 46). Schmitt smatra da se upravo ta konkretnost i realnost izgubila u apstraktnostima modernog međunarodnog prava, koje je izgubilo svoju prostornu svijest i usmjerenost, a time i funkciju. Ono što time implicira jest da prevladavajuće ekonomsko mišljenje koje je središnje za europske teoretičare devetnaestog stoljeća (tj. liberale i marksiste) nije sposobno realno promotriti međunarodne odnose jer je fokusirano isključivo na (re)distribuciju i proizvodnju,

⁶ Iako se u suvremenom europskom međunarodnom poretku rijetko govori o političkim „neprijateljima“, ovakav diskurs je aktualan u američkoj vanjskoj politici nakon 11. rujna, 2001. godine. Primjerice, Tako tadašnji američki predsjednik George W. Bush naziva Irak, Iran i Sjevernu Koreju zemljama „osovine zla“, čime će te zemlje odvratiti da ustvari čine „osovinu otpora“ SAD-u. Ista terminologija se kasnije koristila i za druge države, primjerice Kubu, Libiju i Siriju. Uglavnom je zajednička odrednica zemalja svrstanih kategoriju „osovine zla“ bila podrška ili nedovoljan otpor terorističkim organizacijama u borbi protiv terorizma (History.com, 2020). Sličnu retoriku upotrijebio je i turski predsjednik Recep Tayyip Erdogan, 2020. godine, kada je optužio Grčku, Cipar, Egipat, Francusku i Ujedinjene Arapske Emirate da čine „alijansu zla“ (Dawn.com, 2020). S druge strane, u dvadesetom stoljeću u Europi i Sovjetskom Savezu bilo je uobičajeno koristiti pojam „prijateljstva“ u međunarodnim odnosima, barem ako se fokusiramo na pisane dokumente (Roshchin, 2010: 75).

dok zanemaruje izvornu apropijaciju zemlje kao nešto što nije od stvarne važnosti ili kao nešto što je završeno i stoga je rasprava o izvornoj apropijaciji bespredmetna.

Kako bi izveo svoje zaključke, Schmitt izlaže čitavu povijest međunarodnog prava, od koncepta *nomosa*, preko prepoznavanja pravednog neprijatelja, *justis hostis*, kao određenog začetka čitavog međunarodnog prava u vremenu koje Schmitt naziva predglobalnim (zajednice koje nisu imale globalnu svijest, tj. svijest o postojanju i djelovanju čitave zemlje), do eurocentričnog međunarodnog prava kojem u dvadesetom stoljeću dolazi kraj (Schmitt, 2006: 51, 120, 140).

Kako tvrdi Schmitt, od početka razvoja međunarodnog prava, postojala je svijest o prostornoj podjeli i orijentaciji suverena – sva prava, zakoni i sporazumi temeljili su se na konkretnoj povijesnoj (prostorno i vremenski određenoj) situaciji. Još od Srednjeg vijeka, postojala je određena svijest o tome da koncepti poput rata i mira nisu normativni, apstraktni, magloviti, univerzalni, već su orijentirani na političku i teritorijalnu jedinicu (Schmitt, 2006: 59). Opipljivost ovih ideja ono je što čini međunarodni pravni poredak mogućim, tj. što mu daje koherentnost koja je potrebna za stabilnost i opstanak (Schmitt, 2006: 78). Schmitt to sumira maksimumom: „Svo pravo je situacijsko pravo.“, tj. „Svi zakoni su zakoni samo na određenom prostoru.“ (Schmitt, 2006: 98).

Iako se ovako postavljena teorija ne čini posebice revolucionarnom, Schmitt tvrdi kako je upravo ta prostorna smještenost i usmjerenost nestala u dvadesetom stoljeću. Ono što će se činiti pomalo nedosljednim nakon izlaganja o Schmittovoj kritici modernosti, a interesantno je za primijetiti jest da Schmitt ovdje hvali postignuća modernog vremena. Naime, samo otkriće Novoga svijeta postalo je moguće zbog probuđenog zapadnjačkog racionalizma i tehničkih postignuća, što je za Schmitta dovoljan pokazatelj određene superiornosti europskih zemalja naspram ostalih zajednica (Schmitt, 2006: 132). U svjetlu Schmittove kritike modernosti i liberalnog univerzalizma vođenog idejom „čovječanstva“, čini se paradoksalnim da Schmitt ovdje ima pozitivan stav prema europskom shvaćanju „napretka“ ili „civilizacijske misije“. No, osim toga, Schmitt racionalizaciju hvali i jer je učinila mogućim prijelaz na novi prostorni poredak u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću. Otkrića novih, slobodnih prostora te izbjegavanje pitanja o pravednom uzroku (*justa causa*) vođenja rata, koji je bio osnovni princip međunarodnog djelovanja u ranijem periodu, dovelo je do prevladavanja vjerskih i građanskih ratova (Schmitt, 2006: 151-155).

Rana modernost zamijenila je pitanje pravednog uzroka idejom pravednog neprijatelja, *justis hostis* – tako koncipiran protivnik u ratu prepoznat je kao legitiman jer funkcionira u zajedničkom međunarodnom poretku i prihvaća određene postavke konflikta na temelju zajedničke tradicije, povijesti ili europske solidarnosti. Takav neprijatelj ne tretira se kao kriminalac i ne mora ga se pod svaku cijenu uništiti, već u novom dobu postoji mogućnost mirovnih sporazuma (Schmitt, 2006: 142). U praktičnom smislu, mogućnost vođenja pravednog rata pripala je samo državama koje su kao legitimni akteri prepoznate među drugim državama te koje imaju čvrste teritorijalne granice i prostornu određenost (Schmitt, 2006: 141).

Međunarodno pravo prepoznavalo je par važnih distinkcija: razlikovanje kopna od slobodnog mora, u okviru kojih su postojala drukčija razumijevanja neprijatelja, rata i plijena te razlikovanje europskog tla od kolonija i prostora slobodnog za osvajanje (Schmitt, 2006: 184). Europske sile imale su zajedničko shvaćanje međunarodnog teritorijalnog poretka te su s tim u vezi sva njihova djelovanja bila konzistentna s ravnotežom postojećeg sustava (Schmitt, 2006: 168).

No, Schmitt je svjestan neizbježnosti teritorijalnih promjena koje mogu ugroziti neki globalni poredak (Schmitt, 2006: 185). Smatra da se upravo to i dogodilo u devetnaestom i dvadesetom stoljeću. Veliku ulogu pritom su odigrale Sjedinjene Američke Države koje su učinile prvi kontranapad Novog svijeta na Stari, europski, svijet (Schmitt, 2006: 99). Drugim riječima, izborivši neovisnost od Ujedinjenog Kraljevstva, SAD je zahtijevao ravnopravan položaj u dosad isključivo eurocentričnom međunarodnom sustavu – više se nije radilo o kolonijalnom prostoru. Ulaskom Sjedinjenih Američkih Država na globalnu scenu dolazi do znatne izmjene prostorne raspodjele zemlje, o čemu svjedoči i nastanak ideje „zapadne hemisfere“. Nakon Sjedinjenih Američkih Država, u međunarodni poredak kao jednaki akteri uključene su i brojne azijske, zatim i afričke zemlje čime će ideja o eurocentričnom poretku postati zastarjela i nefunkcionalna. Time je jasno kako nestaje teritorijalna podjela svijeta kakva je postojala od doba otkrića rane modernosti (Schmitt, 2006: 100, 231).

Osim Sjedinjenih Američkih Država, značajnu ulogu su odigrale i razvijajuće ideje na samom europskom kontinentu. Na prijelazu devetnaestog u dvadeseto stoljeće, postalo je sve uobičajenija oštra podjela unutarnjeg i vanjskog, javnog i privatnog prava (Schmitt, 2006: 210), tendencija za koju je Schmitt još kod Hobbesa primijetio da bi se mogla zlorabiti u modernosti. U međunarodnom pravu je riječ o međunarodnog privatnom pravu, tj. tvorbi

zajedničkog ekonomskog prava. Ekonomsko mišljenje funkcioniralo je kao naizgled odvojeno od političkoga. Tako je moglo djelovati potpuno slobodno od granica koje su razdvajale države u međunarodnom poretku. Štoviše, postojao je određeni ustavni minimum kao preduvjet sudjelovanja u međunarodnom poretku, a to je upravo bilo odvajanje javne političke i privatne ekonomske sfere. Istovremeno, države su odvajanjem ekonomskih interesa u sferu privatnog prava ostale nemoćne – političku moć preuzele su druge sile čije su se sfere utjecaja i interesa prostirale na najrazličitije dijelove svijeta. Indirektna politička moć privatnih ekonomskih aktera tako raste, dok državna moć slabi. Jedan primjer je to da su mediji u privatnom vlasništvu aktera koji djeluju po vlastitom, ne u javnom interesu, pri čemu nisu podložni državnoj kontroli niti postoje jasni mehanizmi kojima bi bili pod nadzorom predstavljenog naroda (Schmitt, 2006: 212, 226, 235).

Tehnički razvoj simultano je potpuno izmijenio kako shvaćamo prostor. U jednom pogledu je smanjio svijet u pogledu dometa novog oružja ili transporta, s druge strane ga je proširio uvođenjem zračnog prostora uz postojeći kopneni i pomorski. Radi se o razvoju koji pravne norme ne prate – kako pokazuje Schmitt, postoje očiti primjeri neovisnosti pravnih normi od konkretnih situacija. Primjerice, ratnim brodovima je izvorno propisana udaljenost kako bi se zaštitilo kopno, danas vrijedi ta ista udaljenost iako se domet oružja znatno povećao (Schmitt, 2006: 182).

Za razliku od ekonomsko-tehničke racionalizacije, neke druge ideje rane modernosti postupno su propadale ili su značajno izmijenile svoj sadržaj kako bi služile ekonomskim interesima. Tako ideja civilizacije i napretka više nije imala veze s dobom otkrića, štoviše civilizacijska misija postala je istoznačna s nasilnim djelovanjem kolonizacijskih velesila, a napredak je izjednačen s ekonomskim djelovanjem (Schmitt, 2006: 219).

Osim toga, ovako oslabljene europske države svoje odluke prestale su donositi kolektivno, tj. izgubile su svijest o djelovanju u zajedničkom globalnom prostoru te su se počele ravnati prema određenom normativizmu i univerzalizmu koji nije bio prostorno ukorijenjen. Stari, tradicionalni poredak je na taj način uništen, dok istovremeno nije bilo postavljeno ništa konkretno (ali jest apstraktno) što bi taj poredak zamijenilo. Schmitt smatra posebice tragičnim što europski pravници nisu zamijetili ovakvu transformaciju međunarodnog poretka, već su mislili kako je europsko međunarodno pravo odnijelo svojevrstu pobjedu prelaskom novih globalnih sila na europski pravni sustav (Schmitt, 2006: 224, 227, 233).

Prema Schmittu, dvadeseto stoljeće svjedoči međunarodnom sustavu koji nije nikakav poredak, već neorganizirana masa heterogenih država, bez ikakve prostorne i duhovne svijesti koja bi im bila zajednička, kaos navodno jednakih i jednako suverenih država i njihovih raspršenih posjeda (Schmitt, 2006: 234). Bilo kakav pravni sustav u tom je pogledu nemoćan, o čemu svjedoči i čitav niz kontradiktornih međunarodnih sporazuma i paktova, kao i neuspjeh Lige naroda koja je nastojala stvoriti novi globalni poredak u takvim uvjetima, dok je istovremeno nastojala izbjeći fundamentalna pitanja kao što je normiranje pravila rata. Uz to, nije niti obuhvaćala dvije globalne velesile: Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez (Schmitt, 2006: 237, 239, 241-242).

Za Schmitta nema sumnje da je prije uspostave pravnog sustava u državi potrebno uspostaviti stabilan i trajni poredak u kojem taj sustav može normalno funkcionirati. Isto vrijedi i za međunarodni poredak, koji prema Schmittu možda jest anarhija, no nije bezakonje – anarhija u pogledu da ne postoji viša suverena instanca koja bi regulirala čitav globalni prostor, već se države nalaze u određenoj vrsti „prirodnog stanja“ i napetosti jedna prema drugoj, no to ne negira postojanje međunarodnopravnih normi, tj. određenog zakonskog okvira koji regulira njihove međusobne odnose (Schmitt, 2006: 147). Od početka prava, ono je nužno vezano za zemlju, za konkretnu situaciju, za *nomos*. Prema tome, prema Schmittu, međunarodni pravni nered se ne može izbjeći ako je prostorna struktura svijeta nejasna (Schmitt, 2006: 243).

Schmittu je jasno da povratak na stari eurocentrični međunarodni poredak nije moguć (Schmitt, 2006: 319). Konkretna situacija je znatno izmijenjena – oslobođene kolonije nisu se mogle koristiti kao podčinjeni teritorij europskih sila niti kao prostori gdje bi europske sile rješavale svoje sukobe; novi prostori uključeni su u političke i ekonomske saveze kao jednaki europskim državama, postali su akteri te više nisu bili sredstva. U pedesetim godinama, kada je Schmitt objavio *Nomos zemlje*, Engleska već dugo nije imala snage biti *katechon* međunarodnog poretka. Naime, *katechon* je biblijski pojam koji Schmitt preuzima kako bi opisao ulogu očuvanja postojećeg poretka, *statusa quo*, od nestabilnosti, kaosa i urušavanja. Istovremeno nijedna druga sila nije dorasla zadatku uspostave novog sustava (Schmitt, 2006: 238). Svijet je podijeljen na Istok i Zapad – koncepte koji su potpuno proizvoljni, fluidni i apstraktni, s obzirom na to da ne postoji čvrsta i jasna crta distinkcije između njih (Schmitt, 2006: 353).

Ipak, Schmitt pronalazi tri moguća izlaska iz nesigurnosti i kaosa takvog globalnog stanja. Prvo rješenje bila bi apsolutna prevlast jedne od sukobljenih strana u Hladnom ratu, Sjedinjenih Američkih Država ili Sovjetskog saveza – pobjednik bi postao jedinim suverenom koji bi aroprijaciju, distribuciju i proizvodnju organizirao prema vlastitim idejama i planovima. Iako se ovo rješenje čini najjednostavnijim, Schmitt misli kako unatoč svemu ono nije izgledno. Tehnički razvoj možda jest smanjio svijet na način gdje bi jedan suveren bio logistički moguć, no nije izmijenio ljudsku prirodu i, kao što Schmitt izlaže u spisu *Pojam političkoga*, uništenjem distinkcije između prijatelja i neprijatelja, nestalo bi političkoga – jedan suveren doveo bi do destrukcije sebe samog (Schmitt, 2006: 354; Schmitt, 2007: 86).

Drugo potencijalno rješenje jest pokušati obnoviti ravnotežu moći prethodnog *nomosa*, pri čemu bi ulogu Engleske kao hegemonijske sile preuzele Sjedinjene Američke Države kao „veći otok“ sposoban za održavanje reda na moru i zraku te ravnoteže na kopnu. Schmitt ovo rješenje smatra vrlo izglednim s obzirom na to da je temeljeno na povijesnom sustavu koji je zamisliv i poprilično trajan, tj. ima snagu tradicije i običaja na svojoj strani s obzirom da je slična situacija već postojala u međunarodnom poretku. Ipak, da bi ovakav sustav funkcionirao potrebno je uskladiti pravni poredak s postojećim tehnološkim kapacitetima. Naime, Schmitt inzistira da svaki akter međunarodnog poretka ima barem minimalnu mogućnost pobjede u eventualnim uvjetima sukoba. Velike nejednakosti u pogledu naoružanja mogu dovesti do toga da se pojedini protivnici tretiraju kao puki objekt nasilnih mjera zbog svoje nemogućnosti obrane, a time ih se ne može smatrati dijelom zajedničkog koncepta rata, tj. rat bi se tada transformirao u policijsko djelovanje protiv prekršitelja, a ne kao okršaj dvije sile na jednakom terenu (Schmitt, 2006: 320-321, 354).

Treća mogućnost koju Schmitt predviđa jest formiranje više takozvanih *Großräume* ili blokova. *Großraum* je pojam koji Schmitt koristi kako bi opisao teritorijalno veće (društveno ili kulturološki) homogene prostore koji bi formirali politička jedinstva i tako zajednički djelovali na međunarodnoj sceni. Uvjetno rečeno, može ih se zamisliti kao pan-regije. U takvom sustavu, nijedan *Großraum* ne bi imao hegemonijsku prevlast niti nad morem niti zrakom, no iz njihovog suodnosa mogao bi nastati novi svjetski poredak koji bi bio prostorno određen i koherentan. Ovakav sustav bio bi racionalno rješenje kada bi *Großräume* bili smisljeno podijeljeni i homogeni iznutra. Primarna svrha formiranja *Großräume* jest očuvanje pluralizma i mogućnosti distinkcije prijatelja i neprijatelja što je srž političkoga. Time bi se obustavila liberalna težnja poravnanja međunarodne scene u obuhvatnom prostorno

neodređenom univerzalizmu (Teschke, 2011: 191). Schmitt ne daje konkretne prijedloge kako bi se takva podjela provela, pri čemu ostavlja tu ideju na diskreciju potencijalnim novim blokovima svjetskog poretka.

U *Nomосу zemlje* Schmitt sumira povijest i razvoj međunarodnog prava i zaključuje kako je od samog početka ono bilo povezano sa zemljom, njezinim osvajanjem, distribucijom i korištenjem. Akteri su bili jasno prepoznati i funkcionirali su svjesni globalnog poretka i okvira svog djelovanja, kako u ratu, tako i u miru. Međutim, u modernosti, posebice u devetnaestom stoljeću, dolazi do velikog obrata na svjetskoj političkoj sceni. Dotada eurocentrični međunarodni pravni poredak suočen je s uključivanjem neeuropskih sila u međunarodne odnose, kao i s ogromnim tehnološkim napretkom na području transporta i vojne industrije. Iako se događaju revolucionarne promjene u konkretnoj povijesnoj situaciji, pravni poredak ne prati takav razvoj i ostaje odvojen od političkog realiteta svojim apstraktnostima. Time dolazi do destabilizacije međunarodnog poretka, nekoherentnosti međunarodnog prava i stvaranja opasnog vakuuma u pogledu nereguliranja novog vojnog naoružanja.

Iako je Schmitt dao poprilično realističnu sliku opasnosti svog suvremenog doba, posebice o odnosima sukobljenih hladnoratovskih velesila te nesigurnosti koja proizlazi iz oružja za masovno uništenje, Schmittova teorija međunarodnog pravnog poretka u dvadeset i prvom stoljeću morala bi proći novu prilagodbu za postojeću situaciju. Naime, nije postignuto ni jedno od Schmittovih predviđenih ishoda – iako Sjedinjene Američke Države jesu odnijele načelnu prevagu u Hladnom ratu⁷, to nije bila potpuna prevlast u smislu da je SAD ostao jedini suveren, niti je to bio povratak na ravnotežu eurocentričnog međunarodnog poretka. Ujedno, suprotno od formiranja velikih homogenih blokova, svjedočimo formiranju novih manjih političkih cjelina, posebice nakon pada SSSR-a. Iako je koncept *Großräume* teorijski vrijedan, njegova provedivost je danas više nego u vrijeme Schmittovog pisanja nezamisliva u konkretno političkom smislu. Ipak, nesporno je da određene države i dalje naginju utjecaju većih sila – utjecaj američke kulture, primjerice, na globalnoj razini je i više nego primjetan, no teško da se na takvom temelju može graditi veće političko jedinstvo.

⁷ Zanimljivo je da je u hladnoratovskom konfliktu otvorena nova “ratna fronta” – svemir, kao što je to bilo otkriće Novog svijeta za europske sile rane modernosti. No, to je bio sukob potpuno različite prirode koju Schmitt ne tematizira. Ipak, je zanimljivo da još uvijek postoji tendencija k određenoj vrsti apropijacije novih prostora, kao što je Schmitt i pretpostavljao da ova etapa razvoja *nomosa* nije dovršena (Schmitt, 2006: 335).

Drugo pitanje koje se tiče potencijalnog formiranja *Großräume* jest koliko bi i velike sile bile naklonjene stvarnoj suradnji s manjim jedinicama, a koliko bi se radilo o iskorištavanju drugih područja. Daljnja cijepanja postojećih država, pokreti za osamostaljenjem ili lišavanjem stranih utjecaja, pokazatelj su nezadovoljstva manjih naroda unutar većih političkih jedinica. Schmitt naravno govori o potrebi homogenizacije nekog područja kako bi takav sustav funkcionirao, no u postojećem međunarodnom sustavu teško je govoriti o tome koja bi bila linija na kojoj bi se ta homogenost temeljila.

Može se reći da nešto analogno tom rješenju danas i postoji u vidu Europske Unije ili čak NATO saveza, gdje se suverene države grupiraju s ciljem ostvarenja zajedničkih ekonomskih ili vojnih ciljeva, no ovakvo sputavanje mogućnosti suverene odluke jačanjem globalizacije nipošto nije ono što bi Schmitt imao na umu u svom nastojanju očuvanja moći države. Za njega bi ovakvo stanje bilo pokazatelj novih skrivenih, indirektnih moći koje istinski upravljaju državom prema vlastitom nahođenju i privatnom interesu, dok su političke funkcije koje još načelno pripadaju državama ustvari fasada nepostojanja duhovne podloge, time i supstancijalnog političkog sadržaja.

Usporedno s time, svijet je suočen s potpuno novim vrstama globalnih opasnosti koje Schmittu nisu mogle biti poznate. Primjerice, globalni rat protiv terorizma novi je fenomen koji nadilazi bilo kakav međunarodni poredak koji bi se temeljio isključivo na državama u svojoj zatvorenosti – opasnost od terorizma prelazi granice državnih teritorija, a također nije vezan za određenu lokaciju niti političku cjelinu u klasičnom smislu. On nužno zahtijeva prilagodbe i suradnje koje se ne uklapaju u dosadašnje povijesne okolnosti. Kod terorizma se radi o određenju neprijatelja koje predmoderni shvaćanje rata ne može pojmiti niti obuhvatiti. Možda je upravo teritorijalna ambivalentnost modernog međunarodnog prava i ekonomske misli koja razmišlja o svijetu preko nacionalnih granica ono što omogućava borbu protiv ovog novog tipa neprijatelja.

S druge strane, Schmitt je imao određeni predosjećaj za nove prijetnje poput terorizma kada je u spisu *Teorija partizana*, 1963. godine, opisivao nov način ratovanja koji je neregularan, prostorno nedefiniran, globalan i tehnički napredan. Iako se Schmitt u navedenom spisu referira primarno na partizane i gerilsko ratovanje, njegova se teorija može poopćiti na terorističko djelovanje organizacija poput ISIL-a ili Al-Qaide⁸. Schmitt i ovdje

⁸ Postoji trenutni događaj koji je primjenjiv na Schmittov spis *Teorija partizana*, a povezan je s ISIL-om. Radi se o situaciji u Afganistanu. Na njoj je primjenjiva distinkcija političkog neprijateljstva koju problematizira

ostaje dosljedan potrebi pojmovnog određivanja koje prati evoluciju modernog ratovanja, kao i nužnost postojanja čvrstog moralnog, svjetonazorskog određenja na kojima se neki akter svrstava protiv svog neprijatelja. Za Schmitta nije dovoljno da se neprijatelj pobedi u tehničkom smislu, boljim oružjem ili naprednijom ekonomijom, već je potrebno izgraditi sustav vrijednosti koji razdvaja legitimnog aktera od neprijatelja (Schmitt, 2007: 164-168, 177). To je opet svojevrsna kritika liberalne tolerancije kojoj Schmitt u ovom pogledu vidi kraj, no u ratu protiv terora upravo je *justa causa* bila opravdanje korištenja svih potrebnih sredstava za zaustavljanje neprijatelja, što je nesporno moralni sud koji nije nestao opstankom liberalizma, također je i pokazatelj opstanka snage retorike koju je Schmitt u eseju *Rimsko katoličanstvo i politički oblik* nazvao znakom ljudskog života (Schmitt, 2007: 52).

Schmitt ipak radi određenu distinkciju između tipova neprijateljstva. Apsolutno neprijateljstvo jest ono koje vodi k uništenju, a zbiljsko je ono koje vodi političkome. Schmittu je država jamac političkoga i distinkcije zbiljskog neprijatelja i prijatelja te kočnica apsolutnom neprijateljstvu. Ratovi koji se vode protiv apsolutnih neprijatelja su „ratovi koji će završiti sve ratove“, „posljednje bitke“, „ratovi za čovječanstvo“, što ih čini opasnim na način koji je ranije opisan u kritici liberalnog univerzalizma – uništenje postaje apstraktno i apsolutno, vođeno višim vrijednostima čije ostvarenje opravdava svaki nasilni čin (Schmitt, 2007: 175-178).. Tako se, recimo, može opisati američki rat protiv terorizma, čak i kroz retoriku američkog predsjednika Joea Bidena kada koristi rečenice poput: „Nećemo oprostiti. Nećemo zaboraviti. Naći ćemo vas i natjerati da platite.“ ili „Rat će završiti kada i gdje mi kažemo.“ (Collinson, 2021). Za razliku od apsolutnog neprijatelja, zbiljskom neprijatelju se priznaje određena državnost i legitimnost, stoga Schmitt smatra da su potonji ratovi „čovječniji“ u svijetu u kojem sukob ne može a da ne postoji. Međutim, distinkcija ovih pojmova je ponovno kompleksna, apstraktna i proizvoljna, a govoriti o humanijim ratovima čini se neprikladnim s obzirom da se u svakom slučaju radi o ljudskim stradanjima i velikim tragedijama. To možda jest dio realističkog pogleda u međunarodnim odnosima, no detaljno rangiranje intenziteta ratova ne doprinosi validnosti distinkcije prijatelj-neprijatelj niti korisnosti ovog teorijskog koncepta.

Schmitt. Naime, ovdje se očituje problematika neregularnog, vandržavnog ratovanja jer se otvara sukob na više fronti – u situaciji u Afganistanu postoji sukob s prijašnjom afganistanskom vlasti, Sjedinjenim Američkim Državama, ali i unutar talibanskog pokreta zbog neslaganja u određenim svjetonazorskim pitanjima. Za Schmitta je ovakva situacija zabrinjavajuća, između ostalog, zbog nepostojanja konsolidirane države koja bi jamčila određeni stupanj regularnosti.

Problematičnost Schmittove teorije međunarodnih odnosa jest u činjenici da tvrdi kako u *Nomосу zemlje* nudi obuhvatan povijesni pregled stvarnih sukoba i odnosa koji su formirali međunarodnu scenu kako ju poznajemo, no Schmitt uopće ne uzima u obzir terorizam kao način ratovanja, niti pretpostavlja mogućnost unutardržavnih nasilnih i vojnih djelovanja kao što su građanski ratovi ili državni udari (Teschke, 2011: 216). Na taj način, čini se da za Schmitta države nisu samo jedini legitimni akteri, već su i jedini akteri uopće. Također, iz Schmittovog pisanja često nije moguće iščitati sve okolnosti koje su uzrokovale povećanje moći određenih globalnih sila u nekom periodu. Schmitt je svjestan moći koju je Velika Britanija imala u vrijeme kolonijalnih osvajanja, no tu moć ne povezuje s ekonomskim faktorima i prelaskom iz feudalnog u kapitalistički sustav. Djelovanje u međunarodnim odnosima tako za Schmitta ostaje oslobođeno bilo kakvih kulturoloških, ekonomskih i društvenih faktora što je krajnje neobično ako tvrdi da govori o konkretnom i zbiljskom odnosu snaga – čini se kako snaga velikih sila proizlazi iz njih samih, što bi Schmittu trebao biti poprilično proizvoljan stav (Teschke, 2011: 201, 207).

Osim toga, kao i kada kritizira modernost, Schmitt ima vrlo nepotpun i romantičan pogled na predmodernu razdoblje. Čitatelju *Nomosa zemlje* Schmitt prikazuje ideal predmodernog rata koji je ograničen, racionaliziran, milosrdan prema neprijatelju, što je svakako apologija eurocentrične interpretacije povijesnih događanja. To je vidljivo i u Schmittovom zanemarivanju okrutnosti kolonijalnih osvajanja gdje perspektiva koloniziranih područja i naroda nije uzeta u obzir. Novi svijet Schmitt smatra vakuumom koji kao da nije postojao do dolaska kolonizatora pa opravdava slobodno raspolaganje kolonijama koje su kao iz ničega stvorile europske sile (Teschke, 2011: 195, 203).

5. ZAKLJUČAK

Meierhenrich i Simons su kao vodeći motiv čitavog teorijskog opusa Carla Schmitta prepoznali poredak, tj. red (Meierhenrich i Simons, 2016: 5). Jamstvo političkom i društvenom redu, Schmitt je tražio u stabilnim povijesnim primjerima sposobnima za dugotrajno postojanje i opstanak unatoč svim promjenama koje vrijeme donosi. Stoga ne čudi da je njemački pravni i politički teoretičar imao kritičan stav prema modernosti koja je predmnijevala raskid sa svakom tradicijom.

Ono što Schmittov antimodernizam čini posebno zanimljivim jest to da Schmitt ustvari prihvaća mnoga dostignuća modernosti. Za početak, u metodologiji Schmitt preuzima binarne koncepte, ujedno promatra svijet u svojoj neodređenosti, a i Schmittov krajnji cilj uspostave stabilnog postojanja društvenog i političkog poretka jest nešto što dijeli s modernistima kao što je primjerice Locke. Modernističku tendenciju individualnosti Schmitt priznaje ako je interpretirana kao u Hobbesovom društvenom ugovoru. U mnogim tehnološkim dostignućima, Schmitt ne zagovara povratak na staro, predmoderno, već teži prilagodbi novim tehnologijama, čak i hvali europsku tehničku racionalizaciju u proširenju mogućnosti europskih osvajanja. Prema tome, nije teško složiti se s citatom da Schmittu ništa nije bilo više važno doli „biti u koraku s vremenima“ (Meierhenrich i Simons, 2016: 4).

S druge strane, Schmittovi navodno konkretni i zbiljski pojmovi često su bili subjektivno i proizvoljno definirani koncepti, njegova interpretacija povijesti nije bila sasvim objektivna niti obuhvatna. Ipak, ona je sasvim konzistentna s njegovim inzistiranjem na pozicioniranje u odnosu prijatelj-neprijatelj, kao i apeliranjem na nužnosti metafizike, dogme te konkretnog povijesnog narativa.

Teza mog diplomskog rada bila je da Schmittova politička i pravna teorija i danas nudi korisnu prizmu kroz koju se mogu promatrati suvremeni politički odnosi. Iako se mnoge Schmittove prognoze za smjer kretanja modernosti nisu ostvarile, njegova kritika ostaje validna. Naime, nije došao kraj političkome, niti je država zamijenjena kao glavni akter međunarodnih odnosa. Ona se možda više ne može jednoznačno odrediti kao kvalitativno viša od društva i njegovih pojedinih dijelova, no ona je i dalje jasno kvalitativno drugačija od društva i pojedinih društvenih komponenti. Nadalje, svjetonazorska pitanja su još uvijek na rasporedu javnih politika, a tehnička dostignuća u komunikacijskim tehnologijama omogućila su direktniju predstavljenost političkih subjekata, kao i bolju kontrolu političkih predstavnika – barem kada je riječ o „zapadnoj hemisferi“.

Preciznije rečeno, suvremeni svijet moguće je shvatiti kroz Schmittovu distinkciju prijatelja i neprijatelja, no da bi takva podjela bila doista konkretna, ona mora ipak biti šira od okvira koji Schmitt postavlja: osim država, u obzir moraju ući i nadnacionalne strukture, međunarodne organizacije, čak i transnacionalne kompanije. Odnosi među njima moraju se promatrati u cijeloj svojoj širini, ne isključivo kroz povijesnost ili proizvoljno, okazionalistički određen fokus, već i kroz razumijevanje svih političkih, ekonomskih i društvenih uvjeta. Svojom kritikom modernosti, Schmitt je upozorio na ideologije koje same

sebe proglašavaju objektivnima, racionalnima, progresivnima jer se radi o pojmovima koji su podložni interpretacijama. S druge strane, i sam je predstavljao konkretne, povijesne situacije na način za koji je tvrdio da su nesporne ili je pravdao jedan „pravi“ racionalizam.

U svakom slučaju, Schmittova teorija čini jedan koherentan sustav jer nudi perspektivu svijeta kroz postojanje konstantne napetosti i potencijala za sukob, pri čemu obuhvaća političke i društvene promjene posredstvom političke odluke. Nije neobično da će koncepte odnosa prijatelj-neprijatelj, kao i koncept izvanrednog stanja (kao paradigme) primjenjivati autori kao što su Agamben, Mouffe, Butler, Bauman i drugi⁹. Tako je Schmittovu kritiku modernosti vrijedno uzeti u obzir u okviru shvaćanja i tumačenja konzervativne desnice kada je riječ o tradiciji i stabilnosti, ali i postmarksističke ljevice u njezinoj razočaranosti u domet liberalnih ideja jednakosti i slobode, a u globaliziranom društvu jasno je kako i proširenje njegovih stavova na međunarodne odnose imaju svoju teorijsku vrijednost.

Sažmemo li pojedine segmente Schmittove kritike modernosti, možemo vidjeti njihovu relevantnost danas. U odvijajućem tehnološkom napretku još uvijek se može propitivati svrhovitost određenih ciljeva. Primjerice, tehnička dostignuća omogućila su nastavak velikog broja ljudskih aktivnosti u vremenu pandemije. S druge strane, postoji rastuća skeptičnost prema nadzoru i kontroli koju tehnologija preuzima na štetu slobode i privatnosti. Drugi primjer je i pitanje svrsishodnosti istraživanja svemira od strane vodećih svjetskih ekonomskih aktera. Dok će jedni pozdraviti otvaranje puta ka komercijalizaciji letova u svemir i za čitavu populaciju, drugi će se pitati o znanstvenom doprinosu takvih poduhvata. Ujedno, u tome je vidljivo da istraživanje svemira više nije primarno rezervirano za državno djelovanje, kao što je bilo u vrijeme Hladnog rata, već je i taj prostor otvoren za indirektno aktere. Nadalje, vjerski sukobi se doista i jesu, kao prema Schmittovom predviđanju, vratili u javni diskurs, pri čemu je napetost između katoličanstva i protestantizma zamijenjena islamofobijom u jeku terorističkih napada i migracijskih kriza. Potonje prijetnje su pitanja globalne važnosti u kojima lokalizacija i dalje nije riješena, ako to uopće i može biti. Sve

⁹ Primjerice, Chantal Mouffe smatra kako liberalizam predstavlja jednu postpolitičku viziju svijeta, u čemu se slaže sa Schmittom. Ona ipak ublažava Schmittov antagonizam svojim agonizmom, tvrdeći kako se u nezaobilaznosti u nužnosti konflikta u suvremenom svijetu ne mora raditi o egzistencijalnim sukobima (Mouffe, 2005: 48).

Drugi primjer je teoretičar Giorgio Agamben koji nadograđuje Schmittov koncept izvanrednog stanja. Agamben smatra da izvanredno stanje proizlazi iz same logike suverenosti kako je shvaćena u modernosti te ono uvijek vodi stvaranju nove paradigme vladanja. Primjer toga bilo bi povećanje sigurnosnih mjera nakon 11. rujna, 2001. godine te postojanje trajne prijetnje terora zbog koje nije moguć povratak na prijašnji način vladanja (Agamben, 2005: 1, 23-26).

navedeno čini tek manji segment širokog spektra primjenjivosti Schmittovog teorijskog opusa koji obuhvaća političke, pravne i kulturne aspekte.

Važno je sagledati dublji istraživački potencijal implikacija Schmittove kritike modernosti i vizije globalnog poretka iz razloga što se danas često tematizira „kriza modernosti“ pri čemu je modernost napadnuta s dvije strane: one antimoderne – koja stremi povratku na određene predmoderne vrijednosti, tradiciju i metafiziku, ali i postmoderne – koja ne smatra da je modernost otišla dovoljno daleko u analiziranju struktura moći i kako se one prezentiraju u društvu. Na zanimljiv način upravo Schmittov opus tako može predstavljati svojevrsan most između predmodernosti i antimodernosti u političkom sadržaju, modernosti u metodologiji i postmodernosti u formiranju svijeta u korak s globalizacijom.

LITERATURA

Agamben, Giorgio (2005) *State of Exception*. Chicago: University of Chicago Press.

Balke, Friedrich (2016) Carl Schmitt and Modernity. U: Meierhenrich, Jens i Simons, Oliver (ur.) *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*. New York: Oxford University Press: 629-656.

Collinson, Stephen (2021) Biden in turmoil as blast in Kabul raises leadership questions. *CNN.com* 28. kolovoza. <https://edition.cnn.com/2021/08/27/politics/joe-biden-kabul-airport-terrorist-attack-afghanistan/index.html>. Pristupljeno: 28. kolovoza, 2021. godine.

Dawn.com (2020) Turkey accuses five nations of forming 'alliance of evil'. <https://www.dawn.com/news/1556746>. Pristupljeno: 28. kolovoza, 2021. godine.

History.com (2020) George W. Bush describes Iraq, Iran and North Korea as "axis of evil". <https://www.history.com/this-day-in-history/bush-describes-iraq-iran-north-korea-as-axis-of-evil>. Pristupljeno: 28. kolovoza, 2021. godine.

Mattie, Sean (2005) Prerogative and the Rule of Law in John Locke and the Lincoln Presidency. *The Review of Politics* 67(1): 77-112.

McCormick, John P. (1999) *Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Meierhenrich, Jens i Simons, Oliver (2016) "A Fanatic of Order in an Epoch of Confusing Turmoil": The Political, Legal, and Cultural Thought of Carl Schmitt. U: Meierhenrich, Jens i Simons, Oliver (ur.) *The Oxford Handbook of Carl Schmitt* (str. 3-70). New York: Oxford University Press.

Mouffe, Chantal (2005) *On the Political*. New York: Routledge.

Roshchin, Evgeny (2010) Friendship of enemies: Twentieth century treaties of the United Kingdom and USSR. *International Politics* 48(1): 71-91.

Schmitt, Carl (1996) The Age of Neutralizations and Depoliticizations. U: Schmitt, Carl, *The Concept of the Political*. Chicago: Chicago University Press: 80-96. → (Schmitt, 1996a)

Schmitt, Carl (2019) The Buribunks: An Essay on the Philosophy of History. *Griffith Law Review* 28(2): 99-112. → (Schmitt, 2019c)

Schmitt, Carl (2006) *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press Publishing.

Schmitt, Carl (1996) *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol*. London: Greenwood Press. → (Schmitt, 1996b)

Snyder, Sharon L. (2016) Modernity. <https://www.britannica.com/topic/modernity>.
Pristupljeno: 24. kolovoza, 2020. godine.

Teschke, Benno Gerhard (2011) Fatal attraction: a critique of Carl Schmitt's international political and legal theory. *International Theory* 3(2): 179-227.

Touraine, Alain (2007) *Kritika modernosti*. Zagreb: Politička kultura.

Vinx, Lars (2019) Carl Schmitt. <https://plato.stanford.edu/entries/schmitt/>. Pristupljeno: 24. srpnja, 2021. godine.

SAŽETAK

Autorica tematizira teorijski opus njemačkog pravnog i političkog mislioca Carla Schmitta. Pregledom njegovih djela kao što su *Rimsko katoličanstvo i politički oblik*, *Doba neutralizacija i depolitizacija*, *Pojam političkoga* itd. autorica sumira Schmittov kritičan stav prema razdoblju modernosti te njegov potencijalni odgovor na moderne političke i društvene izazove koji ide onkraj političkih ideologija liberalizma i socijalizma. Schmittova kritika modernosti povezuje se s njegovom vizijom globalnog poretka kako bi se dobio obuhvatan pregled Schmittovog teorijskog okvira koji bi bio primjenjiv u globaliziranom svjetskom poretku. Teza koju rad nastoji dokazati na ovaj način jest da Schmittova politička teorija u svojoj konzervativnosti i dalje predstavlja koristan alat u promatranju suvremenih političkih i društvenih odnosa, posebice u vremenu kada se sve više govori o „krizi modernosti“ i postmodernom globalnom poretku. Schmittov doprinos političkoj teoriji tako se povezuje sa suvremenim političkim fenomenima kao što su politike identiteta i rat protiv terora.

Ključne riječi: Carl Schmitt, modernost, globalni poredak, međunarodno pravo, pluriverzum, liberalizam, decizionizam